

821.163.3-94(049.3)

Наташа Младеновска-Лазаревска

СОТУ „Ѓорѓи Наумов“- Битола

Република Северна Македонија

ЗА АВТОБИОГРАФСКО-МЕМОАРСКИОТ ДИСКУРС НА КОЛЕ ЧАШУЛЕ

Апстракт: Читајќи ја книгата *Антимемоари* и минувајќи низ текстот организиран во три поглавја, *Пишување*, *Сеќавање* и *Носталгија*, можев да видам дека фигурираат наслови и поднаслови кои запишаното сеќавање го посматраат низ призмата на суштинските наративни интереси на авторот, синтетизирани во трите инспиративни сфери на дејствување, како што се книжевноста, театарот и домашната политика. Тоа се „трите главни музи на неговата творечка преокупација, неговата света фамилија“ како што уште ги нарекува Катица Кулавкова во својот текст „Од света творечка фамилија до политичка есеистика“ напишан по повод објавата на *Антимемоари*.

Клучни зборови: мемоарска проза, модел на автобиографско писмо, помнење, лична приказна, приказна за други, колкетивна свест, интимна историја на Македонија.

ABOUT THE AUTOBIOGRAPHICAL-MEMOIR DISCOURSE OF KOLE CHASULE

Abstract: Reading the book *Antimemoir* and going through the text organized into three chapters, *Writing*, *Remembrance* and *Nostalgia*, I could see that there are headings and sub-headings that look at recorded memory through the lens of the author's essential narrative interests, synthesized in the three inspiring spheres of action, as which are literature, theater and domestic politics. These are the "three main muses of his creative preoccupation, his holy family" as Katica Kjulavkova calls them in her text "From holy creative family to political essays" written on the occasion of the publication of *Antimemoirs*.

Keywords: memoir prose, autobiographical letter model, memory, personal story, story of others, collective consciousness, intimate history of Macedonia.

ВОВЕД

Многу се радувам кога ќе прочитам предговор кон една книга од којшто има што да се научи за писателот и за неговото дело. Во тие мигови, повторно, добивам импулс за реплика спрема сите недоверливи приговори на скептичните читатели кои имаат аверзија на овој тип метатекстови како отклонувачи на вниманието и како заблудувачи на читателот. (Кулавкова 2009)

Овој дел од моето истражување настојува да го отслика граничниот прозен вид на автобиографска проза – мемоари, чиешто тенденции во развојот на современата македонска книжевност на крајот од 20 век се актуализираат во книгата *Антимемоари* на Коле Чашуле, објавена постхумно во едицијата „Есеи“ на МАНУ, во 2009 година.

Пишувајќи за „спомените на и за луѓето“ во еден временски опсег од дваесеттина години што го опфаќа периодот на неговиот животен и творечки залез, авторот на *Антимемоари* речиси со критичко сфаќање на комплексниот поим *помнење*, од една страна, но и извесна субјективна процена на проблемот, од друга страна, заклучува дека „помнењето е убава работа затоа што е враќање во живот на работите кои се запатиле, заталкале накај заборавање... добро е што е и сентиментално, но и со дозна на одмината и малку ветва и излитена патетика“ (Чашуле 2009). *Антимемоари* како наратив чијшто карактер е од односна (релативна) природа, што значи дискурс за значајни други личности во животниот наратив на авторот, (личности за кои перцепцијата во академските кругови во 20 век е налик на *глас на заедницата*), е незаобиколно и лична приказна, зашто разрешувањето на прашањата поврзани со организација на сеќавањата и нивната репродукција „неизбежно подразбира и еден вид ретроспектива на сликите за себеси, но и еден вид *пресметка со себеси*“ (Мартиновски 2013; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/332-mirage-no-23/hybrid/139-2013-04-23-08-56-39>). Читајќи ја книгата *Антимемоари* и минувајќи низ текстот организиран во три поглавја, *Пишување*, *Сеќавање* и *Носталгија*, можев да видам дека фигурираат наслови и поднаслови кои запишаното сеќавање го посматраат низ призмата на суштинските наративни интереси на авторот, синтетизирани во трите инспиративни сфери на дејствување, како што се книжевноста, театарот и домашната политика или „трите главни музи на неговата творечка преокупација, неговата *света фамилија*“ како што уште ги нарекува Катица Ќулавкова во својот текст „Од света творечка фамилија до политичка есеистика“ напишан по повод објавата на *Антимемоари* (<http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hybrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Временски посматрано, *Антимемоари* на Чашуле се зачнати во последните децении на 20 век, во време кога теориската парадигма на Модерната доживува развојна неминовност, „кога полека се насираат цртите на 'проектот' кој не е антитеза, туку консеквенција на модерната“ (Килб; според: Друговац 1994: 8), но сепак, во примерот на *Антимемоари*, авторот во користењето на наративниот простор за прикажување на приказните на другите, *пркосно* не се откажува од реализмот, од репрезентацијата, *инвентивно* пак, во текстот се наложува „потребата да се уважи стварноста како саможив дел на имажинацијата“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hybrid/158-2013-04-23-09-24-30>). Во теориска смисла воопштено, ваквата спrega се налага како суштествен чинител на актуелноста на мемоарската проза меѓу читателската публика да расте со особена љубопитност, особено во последните децении на дваесеттиот век и на преминот кон новиот век. Изненадува тоа што современиот читател, како што истакнува Гусдорф (Georges Gusdorf), смета на моментот, дека од мемоарската приказна ќе извлече „автентична, целосна и кохерентна реконструкција на целокупниот живот на еден зрел човек“ (Gusdorf 1980; според: Shkaruba 2014: 3). Од друга страна, како што тоа во својата елаборација на автобиографски блиските жанрови, го одредува Филип Лежен (Philippe Lejeune), односот на читателот спрема дискурсот во нарацијата на мемоарската проза, е кративен и со „одредена ширина во услови на испитување на поодделните случаи“ (Lejeune 2000: 203). Со оглед на тоа дека темите и ликовите од историјата се запишани во свеста на колективот, преку нив авторот на мемоарите стапува во кохерентна врска со своите читатели, спонтано одекнува во нивното задоволство од читањето и истовремено го мери доживувањето на

стварноста низ она универзално човечко обележје, според кое секоја индивидуа го вклучува другиот во себе, доживувајќи ја стварноста со очите на другиот. Таа спрега меѓу историјата, традицијата и современоста „ги има поврзано со една флуоресцентна нишка записите на Коле Чашуле кои се провлекуваат низ повеќе децении, низ повеќе географии и низ повеќе биографии... ги поврзува различните секавања, протосекавања и анτισпомени, во една композиција врз којашто е втемелена хомогеноста на последната, лична и аманетна книга на Коле Чашуле“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>). Впрочем, тука ја намирам задачата на еден модернистички автор како Чашуле! Да ги интимизира спомените, да ги устрои во составната целина на окружувачките собитија, меѓутоа, во изразен поглед „на еден посебен импулсивен, нему својствен начин да ги направи компатибилни со животната стварност, психолошки мотивирани да траат како интимна историја на Македонија во дваесеттиот век, особено на неговата втора половина“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Во случувањата, прераскажани од автобиографско-мемоарскиот субјект (во опсег од почетните, па сè до последниве) „вклучени се различни релативни Други личности, историски, контингентни, значајни, идеализирани, но и отсутни и субјектни Други личности“ (Smith и Watson 2001; според: Shkaruba 2014: 6; курзивот е мој). Акцентот е поставен на ликови од непосредното окружување на Чашуле, чијашто енергичност и донекаде оригинално доловување на смислата на животот, екстровеерноста кон светот и кон луѓето, влијаеле врз обликувањето и на неговите животни ставови или ги потврдувале истите. Во фокусот на наративниот дискурс е континуирираниот интерес за тие Други за кои раскажува авторот, бидејќи нивните приказни се вклучени во приказната на раскажувачот и имаат големо влијание врз неговото гледање кон себеси. На пример, прашањата на кои се обидува да одговори авторот во текстот „Болештината на јазлите“ (Антимемоари, прв дел: Пишување) се: кои се тие затворени други во мемоарската проза, кои го населуваат текстот, зошто тие книжевни бродоломници со многу необични околности кои никогаш не се раскажани, се значајни за нарацијата, како се пренесуваат нивните гласови, каква улога играат јазикот или молкот во текстот? (Smith и Watson 2001; според: Shkaruba 2014: 2; курзивот е мој). Коментарите кои авторот ги искажува во личен контекст, во прво лице еднина, го пренасочуваат читателот од тековите на нарацијата кон облиците на говор, за кои објективната тематизација на индивидуалното помнење и не е толку карактеристична, колку што е незадржливата емоционалност во образложенијата, што посредно продуцира рефлексивност од општ карактер, дозволувајќи авторските коментари да се прелеат во вид внатрешен монолог на раскажувачот.

„Посветено ги препрочитувам страниците од „Јазли“. Напати, ми се чини и јас би ги запишал (ги запишувам?). Моите. По сите, и мои, јазлења и пак зајазлувања, по сите мои околуватни јамки, последниве безмалку пет децении, двојам – и јас, како Тале – и се убедувам себеси, дека, и покрај сета тескоба и болештина, имало (има!) логика тој обид (макар и попуст, макар и осуден да остане триклето самјаштво и безодглас, безиднина) да се направи: Тескобата и болката, да се изречат, јазлите да се видат и доболедуваат – со отворени очи. Ако не се скамени раката, додека се запишуваат?“ (Чашуле 1999: 2).

АНТИМЕМОАРИ - ИНТИМНА ИСТОРИЈА НА МАКЕДОНИЈА ВО ДВАЕСЕТТИОТ ВЕК

Мемоарските записи на Чашуле ја истакнуваат закономерноста на творечкиот профил, имено писателите, чии имиња се легитимирани со историографски референци, не може а да не бидат прифатени како историски суштества, како јазли на непрекинато врзување на личното искуство и искуството за светот. Поставени пред одбраната на честа на историјата и заради човековата опстојба, опишано со зборовите на Фернандо Катрога (Fernando Catroga) тоа нивно битисување, резимирано би гласело „заради прифаќање на постоењето сè додека е онтолошка и наративна состојбата на човекот“ (2011: 185). Сепак, останува ризикот да се поднесе амбивалентноста на секавањата претресувајќи го секој детаљ од нив во амбиентот на мемоарската удобност и меко погледнувајќи на страната каде што нашите животи веќе стануваат приказни. Независноста и самостојноста на автобиографското јас се многу важни кога се работи за автобиографско-мемоарскиот дискурс (барем што се однесува на мислењето за ова гледиште сè до крајот на дваесеттиот век), така што секое наговестување променливост на автобиографското јас се доживува како занишување на затврденото, стабилно и автохтоно сепство. Во *Антимемоари*, раскажувачот, за моментите на сопственото искуство доживеано во контекст на надворешните случувања чијшто сведок бил, размислува врз основа на времето што поминало, изложувајќи се на сомневање „своето знаење прецизно да го соопшти“ (Beker 1985: 276, 277), па неизбежен контроверезен аспект на овој рефлексивно-релативен дискурс, станува феноменот на „неовластениот говор во име без глас, посматрано од етички аспект на говорењето за другите“ (Shkaruba 2014: 2). По налог на својот модернистички, естетски и интелектуален сензибилитет, Чашуле ги отфрла сите ограничувања и/или принудувања кои произлегуваат од чинот на самообјава, избегнувајќи да биде пасивен преговарач во непосредниот релатив со ликовите, уште повеќе што тие ликови во одредена мера се носители на авторските замисли за светот и за животот. Тој се обидува да ја искаже „вистината“ за сопственото минато низ сведоштвото¹ на спомените за настаните и за ликовите, што значи акцентот не е на личниот живот, а сепак „истиот тој автор постојано се себенабљудува и запознава, споредувајќи се со другите луѓе, обидувајќи се да го пронајдесвоетоместоволабиринтот на настаните или ликовите од својата, „пренатална“ и „постнатална“ историја“ (Brajić 2006: 29). Доволно познатата дијалогска теорија на рускиот книжевен критичар Михаил Бахтин дека личноста се дефинира себеси во интеракција со другите, подоцна, развиена од современите теоретичарки, Сидони Смит (Sidonie Smith) и Јулија Вотсон (Julia Watson), во расправата за тоа дека *јасството* во автобиографскиот дискурс се гради во интеракција со другите, се потврдува и во текстот што е предмет на мојата елаборација, во Чашулевите *Антимемоари*, во контекст на испитување на стабилноста на автобиографското јас. Можеби највпечатливиот обид да се искаже себедефинирањето на авторот преку другите, што вклучува присуство на елементи на заеднички идентитет со другите, е тврдењето дека „секоја животна нарација е нужно релативна, бидејќи односот на писателот спрема приказните на другите затворени во неа, прераснува во нејзина или негова животна приказна“ (Susan Stanford 1990; според: Shkaruba: 2014: 4).

1. Според Хелена Саблиќ Томиќ (Helena Sablić Tomić), во поглавјето Мемоари од книгата „Интимно и јавно“ („Intimno i javno“) за мемоарите е специфично тоа што нивниот субјект е обично некоја јавна личност која учествувала во опишаните настани, настојувајќи да ја задржи позицијата на објективен посматрач со цел пренесување на настаните и описот на луѓето во општествено-политичкиот и културен момент (Sablić Tomić 2002: 147–171).

Основните претензии на авторот кога станува збор за пишувањето мемоари како модел на автобиографски текстови, е да го привлече вниманието на читателот во насока меморите студиозно и внимателно да ги реципира: да ги восприеми како исклучителна појава која ќе ги задоволи неговите очекувања. Како, на пример, ретроспективата на животот на оној кој ја испишува. Или хронологијата на животот текстуално вообличена во општествено прифатлив модел за сопствениот живот. Притоа, приказната што се испишува мора да има свое време, приказната се одигрува во времето, доживувањата и настаните во неа се мерат со времето меѓу појдовната и завршната точка на конкретното случување или состојба. На пример, своето трагање по изгубеното време, Марсел Пруст (Marcel Proust) во својата романескна проза Во потрага по загубеното време, го конципира како значаен психолошки проблем поврзан со реорганизацијата на времето со посредство на мислењето, спомените и сеќавањето. Окарактеризиран како автобиографска или дури и мемоарска проза, Прустовиот роман напишан во прво лице еднина, е специфичен поради високиот степен на трансформација, зашто иако често се споменува јас, до крајот на романот нема да биде постигната целосната идентификација меѓу авторот и главниот јунак во романот. Основниот проблем на мемоарската проза на Чашуле е тоа што испитува и тематизира јавни теми и ликови, но во постапка на едно епско-психолошко и критичко образложение на сложените текови на приватниот простор и неговата драматика посматрани од сосема лична внатрешна перспектива, односно „преку семантички силни места, при што интимната категорија е речиси изедначена со приватната“ (Tadić- Šokas 2003: 119). Впрочем, она што се случува во автобиографско-мемоарското раскажување, е во манирот на една типична постапка на мисловно сондирање на раскажувачката проза, преку кое Чашуле прави обид да го одреди индивидуалниот сензибилитет (на места дури психолошко-социјалниот портрет) на нему познати и значајни личности, така што ги поставува во едно општествено, повеќестрано, загрошено средиште на свет, луѓе и идеи. Посветувајќи ѝ значаен дел од својата нарација на историјата на животот на овие личности, кај Чашуле преовладува чувствувањето, што го одредува времето во кое живее и твори, дека положбата на поединецот, пред сè писателот, културниот деец, не може, а да не биде сведена на оние тенденции и делувања поврзани со актуелната, историската битка за афирмација на родната земја, артикулирани во сите движења на животот, во нивните артистички чинови кои треба да ја сочинат „матрицата на хуманизмот“, како нивен, би рекла, оддек и созвучје, како далечен недофатлив фон на неговото присуство. Во врска со вистинската хуманост на оваа проза, нејзината повеќекратна мудрост, Катица Кулава пише: „Овие мемоари не се мемоари заради мемоари, туку мемоари заради Македонија. Можеби затоа Коле Чашуле ги нарекува антимемоари. Од нив треба да почнува една нова историска практика на македонско самопочитување и да се стави ад акта политиката на инфериорно себедоживување (небаре Македонците се помали од маково зрно)“ (<http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/327-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Чашуле, всушност, и поаѓа од таа родољубиво осмислена и обележана субјективност на поединецот. Но, да нема забуни: задачата на авторот на мемоарите не е да протезира затворен, рационален и непроменлив субјект поттикнат од историски условена идеологија, туку, да се послужи со зборовите на Лакан (Jacques Lacan), „противречен субјект, сензибилен и мотивиран кон повисоки цели, кој сепак се чини ослободен од стегите на историјата и на културата,

од заробеноста и неспособноста за промена“ (Lacan 1983; според: Nusbaum 2009: 83; курзивот е мој). Она што го разликува поимот на наративната свест во современите автобиографски текстови, е редефинирање на овој поим во однос на претходната состојба: Емил Бенвенист (Emile Benveniste) тоа го претставува во спротивставеноста на „јас кое зборува и *јас* за кое се зборува“ (Benveniste 1975; според: Nusbaum 2009: 82). Јазичното обликување на субјективната е резервибилен процес, а не еднонасочен, зашто субјективната повторно го испишува јазикот. Писателот на мемоарите го редуцира своето Јас на една сфера, најчесто на онаа општествената. Во мемоарите приказната за Себе се пренесува низ приказните на некои други. Остварена е широка социјална кохезија на субјектот, првенствено на класичен начин, со посредство на општествените случувања и личностите со кои авторот се среќавал во својата околина. Според Речникот на англискиот јазик од Оксфорд (Oxford English Dictionary) мемоарите се „запис на настани, што не се сметаат за целосна историја, туку третирање на настаните кои следат со особено знаење на писателот... писмено прикажување на личноста за случувањата во сопствениот живот поврзани за личности кои ги познавал, за движења со кои бил засегнат“ (според: Shkaruba 2014: 5).

Во мемоарите се отсликуваат тие личности, кои исто како и авторот, дистрибуирале значајно влијание врз пошироките групи. И додека авторот на автобиографијата, недвосмислено обработува теми кои во основа се поврзани со настанувањето и развојот на сопствената личност, дотогаш авторот на мемоарите креира простор што не е оптоварен со личната егзистенција, ниту со непресушната потреба да ги преиспитува своите чувства, вечно да се себеспознава или пак да се прашува што е тоа што го одредува итн.

Тогаш, која е целта на Себе во мемоарската и релативната (односната) проза? Да се транспонира како ситуирано Јас, како производ на одредено време и место. Интересен е начинот на кој се позиционирани окружувањата во кои се обликува идентитетот во овој модел на автобиографија, вгнездени едно во друго: Јас, Семејството, Заедницата, сместени во определена физичка и културна географија, во одвивање на историјата. Според Арон и Меклафлин-Волпе (Arthur Aron & Tracy McLaughlin-Volpe) формирањето на релативното (*односното*) Јас, задолжително го проверуваат токму низ процесот на деперсонализација, релативното (*односното*) јасство се постигнува така што се дејствува како член на заедницата, а не како индивидуа (2001: 101–132; курзивот е мој).

ЗАКЛУЧОК

На примерот на пријателствата со поединци, кои просто не било возможно да бидат предвидени, како што е неблагодарно да бидат предвидени и мотивите за разделба, Чашуле во своите „меморабилни наративи“ (Лужина 2009: 8) детално и суштински, а пред сè на основа на личното искуство, им овозможува на читателите увид во поважните проблеми, како книжевни и уметнички, така и општествени и идеолошки, со кои се засегнати протагонистите од неговата книга. Исклучително, непретенциозно и доследно, со човечка едноставност, но и со многу творечка страст и противречност, каков што е впрочем на места и неговиот личен став во односот со тие ликови. Свкупно непремолчено, иако текстовите, како што забележува Јелена Лужина „по првиот прочит, оставаат впечаток на поплатни, сосема непретенциозни евокации на настаните што биле и останале навидум неважни, маргинални, сосем приватни“ (2009: 8).

Автобиографско-мемоарскиот дискурс во еден момент добива призив на (само)критичко сведоштво за моралниот долг на субјектот (писателот, уметникот, критичарот, научникот) кон одбрана на националниот етос и интегритет, со оглед на тоа дека цената на спокојот е во недопуштањето, пишува авторот на *Антимемоари*, „да се обезличи, без остаток, интимата на националната идентификација“ (Чашуле 1997: 144). Поводот по кој пишува за Малески, за Крле, за Панов, за Дракул и ред други автори кои ја задолжија македонската книжевна историја, е со мотивациски карактер, од една страна, и со научен критицизам, од друга страна, а се однесува на следното: низ анализата на состојбите и односите кои го напаѓаат и потиснуваат автобиографскиот субјект, да се создадат идеи за нови односи, кои ќе уфрлуваат асоцијации за континуирано и трајно хуманизирање на човештвото.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Кирилица:

1. Друговац, Миодраг (1990). Историја на македонската книжевност XX век. Скопје: Мисла.
2. Лужина, Јелена (2009) (ур.). Коле Чашуле. Антимемоари. Скопје: МАНУ, 550.
3. Мартиновски, Владимир (2013). Пишувањето како чин на сеќавање и себеиспитување: Антимемоари на Коле Чашуле. *Mirage/Мираж* бр. 23.
4. <http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/332-23/hibrid/139-2013-04-23-08-56-39>
5. Кулавакова, Катица (2009). Од света творечка фамилија до политичка есеистика. *Mirage/Мираж* бр. 22, декември 2009.
6. <http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/322-22>
7. Чашуле, Коле (1999). Макар и поплатно за феномените Струга и Ристо Крле. стр. 141–148 во: ТВОРЕШТВОТО НА ВЛАДО МАЛЕСКИ, Зборник на трудови, Институт за македонска литература, Скопје.
8. Чашуле, Коле (1999). БОЛЕШТИНАТА НА ЈАЗЛИТЕ, стр. 214–222 во: ТВОРЕШТВОТО НА ВЛАДО МАЛЕСКИ, Зборник на трудови, Институт за македонска литература, Скопје.

Латиница:

9. Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., Mashek, D., Lewandowski, G., Wright, S. C., & Aron, E. N. (2004). Including others in the self. *European Review of Social Psychology*, 15, 101–132.
10. Assmann, Jan (2005). Kulturno pamćenje: Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama, Zenica: Vrijeme.
11. Beker, Miroslav 1985. Barthesova teorija o tekstu (Tekst kao tkivo bez čvrstih granica u prostoru i vremenu). *Polja* (br. 318). Преземено од: <<https://polja.rs/wp-content/uploads/2016/02/selection7-10.pdf>> Пристапено на 20.10. 2020.
12. Brajović, Jelena 2006. Autobiografska fikcija i detinjstvo (Margerit Jursenar, Natali Sarot, Margerit Diras). Beograd: Zadužbina Andrejević.
13. Catroga, Fernando 2011. Istorija, vreme i pamćenje. Recenzije i prikazi. *Clio*, Beograd, 334 str.
14. Lejeune, Philippe 2000. Autobiografija i povijest književnosti. Bo: Autor, pripovjedač, lik (priredio Cvetko Milanja). Osijek: Grafika, str. 237–270.

15. Nussbaum, Felicity (2009). Politika subjektivnosti i ideologija žanra (Politics of subjectivity and ideology of genre. England, Baltimore: John Hopkins University Press, 1989). Translator: Viktorija Krombholc. Културни центар Новог Сада. Journal: Polja (2009). Issue No: 459. Page Range: 81–89.
16. Sablić-Tomić, H. 2002. Intimno i javno. Suvremena hrvatska autobiografska proza. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja.
17. Smith, Sidonie, Julia Watson 2001. Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. Minneapolis: U of Minnesota P. Print.
18. Tadić-Šokac, S. 2003. Hrvatska autobiografska proza u savremenoj književnosti i kulturi. Osijek: FLUMINENSIA, god. 15, br. 2, str. 97–120.